УДК 504.052:504.43

Маценко О.М.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та бізнес-адміністрування
Сумського державного університету

Німко С.І.
аспірант кафедри економіки та управління
Шосткинського інституту Сумського державного університету

ПЕРЕДУМОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЗБОРІВ ЗА ПОНАДНОРМОВАНЕ ВИКОРИСТАННЯ ПІДЗЕМНИХ ВОД

Здійснено ґрунтовне дослідження такого виду природних ресурсів, як підземні води, видобуток яких потребує улаштування свердловин. Досліджено механізм державного обліку та моніторингу артезіанських свердловин, де визначено низку проблем в області управління водокористуванням, що призводять до збитків. Для попередження еколого-економічних збитків запропоновано розрахунок збору за понадлімітне використання підземних вод.

Ключові слова: стале водокористування, еколого-економічні збитки, самовільне використання, артезіанські свердловини, збір за понаднормоване водовикористання.

Маценко А.М., Нимко С.И. ПРЕДПОСЫЛКИ ВНЕДРЕНИЯ СБОРОВ ЗА СВЕРХНОРМИРОВАННОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПОДЗЕМНЫХ ВОД

Осуществлено детальное исследование такого вида природных ресурсов, как подземные воды, добыча которых требует обустройства скважин. Исследован механизм государственного учета и мониторинга артезианских скважин, где определен ряд проблем в области управления водопользованием, которые приводят к убыткам. Для предупреждения эколого-экономического ущерба предложен расчет сбора за сверхлимитное использование подземных вод.

Ключевые слова: устойчивое водопользование, эколого-экономические убытки, самовольное использование, артезианские скважины, сбор за сверхнормированное водопользование.

Matsenko A.M., Nimko S.I. PREREQUISITES OF IMPLEMENTATION OF CHARGES FOR ABOVE-LIMIT GROUNDWATER USE

The thorough study of such type of natural resources as groundwater, the production of which requires drilling wells, is done. The mechanism of state water resources assessment and artesian well monitoring are analyzed and on this basis a number of problems in the sphere of water consumption management causing losses are presented. To prevent environmental and economic damage, tax calculation for the above-limit use of groundwater is offered.

Keywords: stable water use, environmental and economic loss, unauthorized use, artesian wells, fee for above-limit groundwater use.

Постановка проблеми. Проблема використання та збереження водних ресурсів в України надзвичайно актуальна, зважаючи на низький рівень її природної водозабезпеченості. На сучасному етапі розвитку екологобезпечного водокористування проблеми нераціонального забору води та самовільного використання водних ресурсів суттєво актуалізувалися. І хоча згаданим проблемам приділяється значна увага, коло невирішених актуальних питань залишається досить широким. Такий стан зумовлено перш за все різнобічністю названих проблем, а також відсутністю дієвого механізму управління водокористуванням й охорони водних ресурсів.

Серед особливостей використання різних видів природних ресурсів одним із актуальних питань є використання підземних вод. Доцільним вбачаємо здійснити аналіз механізму оформлення дозволу на спеціальне водокористування для фізичних осіб, дослідити порядок державного обліку артезіанських свердловин, виявлення збитків, які виникають за рахунок самовільного використання водних ресурсів та визначення напрямів поліпшення управління користування підземних вод. Недосконаліть розробки теоретичних та практичних аспектів механізму регулювання водокористування в Україні й обумовили актуальність статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Еколого-економічні проблеми водокористування знаходять широке відображення у наукових працях вітчизняних та зарубіжних науковців О.О. Веклич, В.А. Голяна [6], Б.М. Данилишина [7], Л.Г. Мельника, В.А. Сташука, М.А. Хвесика [8], А.В. Яцика [5] та інших. Проте на сьогодні недостатньо дослідженою залишається проблема раціонального використання підземних вод за рахунок артезіанських свердловин.

Постановка завдання. В умовах загострення проблем водокористування та недосконаліть державних заходів з вирішення проблем водокористування вагомого значення набувають фактори, які обумовлюють можливість досягнення і забезпечення екологобезпечного водокористування як необхідної умови добробуту суспільства в цілому.

Вважаємо за необхідне здійснити ґрунтовне дослідження такого виду природних ресурсів, як підземні води, видобуток яких потребує улаштування свердловин, а також, запропонувати розрахунок збору за понадлімітне використання підземних вод як ефективного важеля для становлення умов раціонального їх використання.

Виклад основного матеріалу. Зниження загального водозабору та водоспоживання, а також значний рівень використання систем оборотного водопостачання, що спостерігаються вже тривалий час в Україні, через низку факторів не сприяють зниженню показників питомого споживання води на одного мешканця і залишаються достатньо високими порівняно з аналогічними показниками розвинених держав.

Зокрема, питоме споживання води на одного мешканця в Україні досягло 370 л/чол. на добу, в Сумській області 300 л/чол. на добу. Це щонайменше у три рази вище, ніж середній рівень водопостачання у розвинутих країнах світу (Барселоні (Іспанія) – 106;

Амстердамі (Нідерланди) – 100; Антверпені (Бельгія) – 85 л/чол. на добу). Зважаючи на гостроту питань з якісного водопостачання суттєво пожвавились процеси щодо використання підземних вод (в Сумській області забір води з природних джерел за 2013 рік склав 115,072 млн м^3, з них 46,192 млн м^3 підземної це 40% від загальної кількості водоспоживання). Виходячи із зазначеного вище, вважаємо за необхідне здійснити ґрунтовне дослідження проблем в області управління водокористуванням підземних вод, особливо видобуток яких потребує улаштування свердловин.

Рис. 1. Динаміка водокористування по Сумській області у розрахунку на одну особу [3]

З рисунка 1 слідує, що населення не прагне до раціонального споживання водних ресурсів, про що свідчить стабільна динаміка до зростання водокористування у розрахунку на одну особу. Тому у Сумській області нагального вирішення потребує питання щодо екологобезпечного водокористування.

Комплексний підхід управління прісними водними ресурсами повинен охоплювати усі джерела поверхневих і підземних вод із урахуванням їх якісних і кількісних аспектів; охорону та економічну оцінку водних джерел; плату за експлуатацію та використання.

На сьогодні питання урегулювання процесів раціонального водокористування з якими стикаються місцеві органи влади є надзвичайно складними і потребують швидкого вирішення, через постійне зростання середнього водоспоживання на одного мешканця (на одну особу) Сумської області, зокрема підземних вод. Очевидно, що нераціональне водоспоживання є ключовим фактором виснаження як поверхневих, так і підземних водних ресурсів області. Через низьку законодавчу урегульованість питань щодо користування підземними водами з боку організації облаштування та експлуатації свердловин населенням Сумської області і України в цілому, проявляється низка проблем в області управління водокористуванням підземних вод, серед яких нагального вирішення потребують такі:

– видання дозволів на спеціальне водокористування передбачено лише для підприємств (загальний пакет документів як для підприємств, так і для населення), для населення процедури надання дозволів на спеціальне водокористування майже неврегульовані;

– для державного обліку артезіанських свердловин у населення відсутня можливість оформлення відповідної документації;

– відсутність обґрунтованих норм водоспоживання (ліміту) для користувачів артезіанських свердловин;

– відсутні чіткі інструкції щодо оформлення дозвільних документів для населення;

– відсутні визначення та класифікація підземних вод як природного ресурсу на користування якого необхідні дозвільні документи, що суттєво ускладнює вибір типу дозвільного документу (дозвіл на спеціальне водокористування чи/або спеціальний дозвіл на користування надрами – на один і той же об'єкт підземні води);

– відсутність методики нарахування збору для користувачів артезіанських свердловин;

– недосконала методика з нарахування збитків заподіяних державі внаслідок самовільного водокористування;

– відсутність засобів вимірювання обсягів видобутих підземних вод на артезіанських свердловинах для побутових та промислових потреб;

– відсутність державних органів реєстрації (або обліку) та служби моніторингу користувачів артезіанських свердловин;

– значна кількість незатампанованих артезіанських свердловин, що завдають значні еколого-економічні збитки підземним водам через можливість попадання в них забруднюючих речовин. Такий стан пов'язаний із відсутністю процедур виведення із експлуатації незатампанованих артезіанських свердловин;

– невизначеність у часі використання артезіанських свердловин, що призводить до прогресуючого виснаження підземних вод.

Зазначені вище проблеми вимагають комплексного еколого-економічного дослідження і перш за все у районах розташування артезіанських свердловин (віддалені райони міст, села, дачні ділянки тощо).

Найефективнішим інструментом збереження та відновлення водних ресурсів є економічний механізм водокористування, невід'ємна складова якого – платне водокористування, що, з одного боку, є інструментом мотивації водокористувачів, а з іншого – джерелом коштів для фінансування галузі водного господарства. В Україні платне водокористування запроваджене 1994 року, проте до цього часу не виконує покладену на нього функцію. Платежі за воду не стали реальним стимулом, який би повною мірою сприяв раціоналізації водокористування та фінансовому забезпеченню галузі водного господарства.

У контексті зазначених понять та їх визначень, наведених у п. 1.7. методики [1] та ст. 1 Водного кодексу України, дозвіл на спеціальне водокористування є документом, що надає право особі використовувати воду (здійснювати її забір, тобто вилучати її) з водного об'єкта (у т. ч. водоносного горизонту) за допомогою споруд (у т. ч. артезіанських свердловин) для задоволення своїх господарсько-побутових та господарсько-питних потреб.

Розрахунок збитків, обумовлених порушенням за самовільне використання водних ресурсів, відбувається згідно з п. 6. Методики [1].

Розмір відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного водокористування, забору води з порушенням планів водокористування, нераціонального використання води, умисного чи неумисного заниження показників обсягів забору води з водних об'єктів чи обсягів відведення води у водні об'єкти, збільшується у 100 разів порівняно з тарифною ціною використаної води і розраховуються за формулою [1]:

$$З_{сам} = 100 \times W \times Тар, \quad (1)$$

де W – обсяг використаної води, м³;

$Тар$ – норматив збору на спеціальне водокористування, діючий у регіоні на час порушення, або відповідно тариф на водовідведення (без урахування пільгових коефіцієнтів).

Недоліком зазначеної методики є те, що вона не містить порядку розрахунку збору для населення у випадку понадлімітного використання води з використанням артезіанських свердловин. Таким чином, держава спонукає водокористувачів до екстенсивного використання підземних вод.

В умовах сталого розвитку найефективнішим інструментом збереження та відновлення водних ресурсів є попередження еколого-економічних збитків. Населенню краще своєчасно сплачувати за використання водних ресурсів, ніж відшкодовувати збитки.

Для попередження еколого-економічних збитків запропоновано розрахунок збору для населення у випадку понадлімітного використання підземних вод (які потребують облаштування свердловинами) проводити за такою формулою:

$$З_{пвв} = (W - (N \times n)) Ч \times Тар, \quad (2)$$

де $З_{пвв}$ – збір за понаднормоване використання води, грн;

W – обсяг використаної води, м³;

N – норма споживання на одну особу, м³;

n – кількість осіб;

$Тар$ – норматив збору на спеціальне водокористування, діючий у регіоні на час порушення.

Згідно зі звітом про обсяги натуральних показників ліцензіатів з централізованого водопостачання КП ПУВКГ м. Шостка, середній обсяг споживання води одним мешканцем з приладами обліку на одну особу 5,29 м³/міс, а без приладів обліку 8,86 м³/міс. Після встановлення приладів обліку на артезіанських свердловинах для побутових та промислових потреб можна передбачити зменшення обсягів видобутих підземних вод до 40%. А в порівнянні з об'ємами використаних вод населенням, що проживає в квартирах та в приватних будинках об'єми використання води значно більше (поливні площі, тваринництво, басейн), то можна передбачити економію до 50%.

За проведеними дослідженнями в м. Шостка, приватні будинки, які облаштовані артезіанськими свердловинами, складають 10-15%, а у віддалених районах та селах 50-60%. Розрахуємо недоотриманий прибуток державою за вищезазначеною формулою по Сумській області.

За вищезазначеною формулою розрахуємо збір за понаднормоване використання води. По Сумській області сума для міського населення склала 118453,06 грн на місяць, а для сільського населення – 177678,83 грн на місяць. Тоді як за 2013 рік загальна сума недоотриманого збору складає від 4744603,80 грн до 6119935,44 грн.

Висновки з проведеного дослідження. Наведено можливості зниження нераціонального використання підземних вод і як наслідок, наближення управління водними ресурсами до сталого водокористування. Для цього необхідно підвищити ефективність управління водоспоживання підземних вод з використанням артезіанських свердловин за рахунок проведення комплексу заходів щодо здійснення управління системою водозабезпечення, покращення нормування, обліку і контролю за водокористуванням. Також для впровадження сталого водокористування важливо перебудувати свідомість управлінців, водокористувачів, громадськості в цілому. Тому важливим варто вважати дослідження із відношення громадян до сталого водокористування.

Для запобігання еколого-економічних збитків, обумовлених понадлімітним використанням підземних вод за рахунок свердловин, доцільним вважаємо удосконалити еколого-економічний механізм користування підземними водами: налаштувати систему оформлення дозволу на спеціальне водокористування підземними водами для фізичних осіб; облаштувати артезіанські свердловини засобами вимірювання обсягу видобутих підземних вод та моніторинг обсягів видобутих підземних вод фізичними особами на місцевому рівні; створити умови для ефективного державного обліку свердловин та нарахування зборів за понадлімітне використання підземних вод.

Отже, збереження та відновлення підземних водних ресурсів є можливим завдяки впровадженню ефективного еколого-економічного механізму водокористування, невід'ємною складовою якого має стати платне водокористування як інструмент мотивації споживачів до раціонального водокористування з одного боку та джерело коштів з фінансування заходів збереження і відновлення підземних вод з іншого. Саме ці заходи мають сприяти переходу до моделі сталого розвитку, забезпечити узгодження сучасних і перспективних пріоритетів водокористування та бути ефективним чинником підвищення добробуту населення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про затвердження Методики розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів : Наказ Міністерства ОНПС України від 20.07.2009 № 389 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0767-09.
2. Про затвердження Порядку державного обліку артезіанських свердловин, облаштування їх засобами вимірювання обсягу видобутих підземних вод : Постанова КМУ від 8 жовтня 2012 р. № 963 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/963-2012-п.
3. Доповідь про стан навколишнього природного середовища у Сумській області у 2012 році. – Суми : Департамент екології, паливно-енергетичного комплексу та природних ресурсів, 2013. – 215 с.
4. Екологічний паспорт Сумської області станом на 01.01.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.menr.gov.ua/index.php/protection/protection1/sumska.
5. Водне господарство в Україні / А.В. Яцик, В.М. Хорєв. – К. : Ґенеза, 2000. – 456 с.
6. Еколого-економічні аспекти оцінки ефективності господарської освоєності водно ресурсного потенціалу / В.А. Голян // Акт. пробл. економіки. – 2005. – № 3. – С. 150-158.
7. Продуктивність водоресурсних джерел України: теорія і практика / Під заг. ред. чл.-кор. НАН України, д.е.н., проф. Б.М. Данилишина. – К., 2007. – 412 с.
8. Хвесик М.А. Водне господарство України: системні суперечності, структурні диспропорції та колізії регулювання // Економіка природокористування та охорони довкілля : зб. наук. праць / Ред. колег.: Б.М. Данилишин та ін. НАНУ РВПС України. – К., 2006. – С. 7-14.